

(əvvəli ötən sayımızda)

Sumer ərazisini zəbt etmiş köçəri amori samilərin Sumerdə hakimiyyəti ələ keçirməsi ilə sumerlərə xas bir çox tarixi, dini, miflik, mənəvi-əxlaqi ənənələr də aradan qalxdı. Sumerlərin baş tanrısı An (simvolu öküz buyuzlu tac idi, Marduk da qızıl öküz adlandırıldı) Babil və Assuriyadönəmində transformasiyaya uğrayaraq Marduk və Assurla əvəz olundu.

Sumer viran olaraq, sahibsiz bir ölkəyə çevrilməyə xalqın yerdə qalan hissəsi, alman yazar və araşdırıcısı Hans Baumannın da qeyd etdiyi kimi, dörd tərəfə dağıldı, sumerli həkimlər və astronomlar, memar və heykəltəraşlar, möhür ustaları və katiblər başqa ölkələrdə öyrətmən oldular və oralarda mədəniyyət və elmin inkişafına təkan verdilər. (Hans Baumann. New York, 1969)

Samilərin axını və təcavüzləri nəticəsində sumerlərin regionda hakimiyyətinə son qoyuldu, şəhər-dövlətlərinilahi qanunla müəyyən edilmiş dönmüşümlü hakimiyyət dönəmi sona çatdı və ölkədə zorakılığa söykənən monarxiya imperiyası bərqərar oldu. Sumerlər kütlevi halda öz yurdlarını tərk edib qonşu ərazilərdə məskunlaşmağa məcbur oldular. Mesopotamiyanın mixi mətnlərində bu dövrün faciəli durumunu özündə əks etdirən və "yıxımdan qaçanlar" anlamı daşıyan Munnabtutu termini ilk dəfə məhz m.ö. 2020-ci illərdən işlənməyə başlamışdır. Minnabtutu termini bugünkü anlamda yurdlarını tərk edən "köçkünlər" mənasındadır. Onlar yalnız evlərini, mallarını, işlərini deyil, mənsub olduqları ölkələrini də qeyb edib başqa xalqların torpaqlarında dini etiqadlarına və şəxsi təhlükəsizliklərinə təminat axtarışı ilə yabançı ölkələrə sığınan sumerlilərin "dövlətsiz qaçqınlar" kütləsini təşkil edirdilər.

Beləliklə, e.q. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Mesopotamiyada və o cümlədən Ön Asiyada baş verən sosial-siyasi proseslərin gedişində mixi yazı mətnlərində iki maraqlı termin: apirü və minnabtutu geniş şəkildə istifadə olunmağa başlandı. Hər iki termin müasir anlamda özündə "qaçqın" və "köçkün" anlayışlarını ifadə etməkdədir. Apirü termininin lüğəti mənası "köklərdən qopmuş, etnik və sosial baxımdan dışlanmış, məhrum

dastanları sumer qəhrəmanlıq dastanlarından ibarət olan xalqlar bu ərazilərə köçərək yerləşmiş sumerlərin varisləridirlər. (Z.Sithçin, 1993, Səh. 397)

Sumer fəlakətlərinin baş verməsi nəticəsində dağılıqdan sonra iki-üç yüz il ərzində dünyanın müxtəlif ərazilərində qurulan yeni ulus dövlətləri qəti şəkildə söylənə bilər ki, sumerlərin getdikləri yerlərdə qurduqları dövlətlərdir.

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

olmuş" anlamındadır. Apirü sözü türk dilində "məhrum olma, ayrılma" anlamı daşıyan Adiri/Atiri sözü ilə eyni məna kəsb edir. (DTS, 1969, Səh. 11)

Apirü Sumer-akkad dilində, Munnabtutu isə assur sami di-

lində olub hər ikisi də təxmini olaraq "qaçqın, köçkün" anlamı daşıyıb sinonim sözlərdir. (Giorgio Buccellati. 1977, Vol. 36, Səh. 145-147.)

Zakaria Sitçinin yazdığına görə Sumerlərin öz yurdlarını tərk edərək hara getdiklərini, yad ölkələrdəki mədəniyyətlərdə bir-birinin ardınca baş verən inkişaf hadisələri əsasında müəyyən etmək olar. Yazıları mixi işarələrdən ibarət olan, elmi və ədəbi dillərində sumercədən alınma saysız kəlmə və istilahlı olan, tanrıları yerli adlarla ifadə olunsada, tanrı panteonları sumer panteonunun təkrarından ibarət olan, mifləri sumer miflərinin eyni olan, qəhrəmanlıq

doğuda "Dəniz xalqları" kralılıqlarının yaranmasına səbəb oldu. (Z.Sithçin, 1993, Səh. 397)

Sumerli köçmənlər Mesopotamiyanı əhatə edən ölkələrdəki xalqların himayəsinə sığınaraq onların gəlişmiş modern dövlətlərə çevrilməsində katalizator rolunu oynadıqları halda, bir qismi daha uzaq ölkələrə gedərək orda məskunlaşmışlar. (Z.Sithçin, 1993, Səh. 397)

Bu köçlər nəticəsində Sumer mifləri, onlara aid mədəni, elmi ədəbi nailiyyətlər də onların məskunlaşdıqları yeni ərazilərdəki xalqların ortaq malına çevrildi.

Bir zamanlar Xəzər dənizi

gəlişimin səbəbinin batıdan gələn köçmənlər olduğu fikrindədirlər. (W.Watson, 1966)

Bu Sumerin yixılmasından sonra sumerlilərin yayılmış olduqları ərazilərdəki mədəniləşdirici təsirlərinin nəticəsi idi. Çində e.q. 1800-ci illərdə sirlə bir şəkildə anıdan bir uyqarlıq meydana gəlmiş, Şanq sülaləsinin hakimiyyət başına gəlməsi ilə yazı sistemi də tətbiq olunmuşdur.

Okxford universitetindən C.J.Ball 1913-cü ildə yazdığı "Çinə və Sumerə" adlı əsərdə çin heroqliflərinin sumer təsviri yazısı əsasında yaradıldığını sübut etmişdir. Ceys Ball və David Litt çin dilində yüzlərlə sözü və onlardan yaranan söz birləşmələrini sumer dilindəki sözlərlə müqayisə edərək onların məna baxımından eyniliyini müəyyən etmişlər. (C. Ball and D. Litt. 1913)

Onların hər iki dildə müəyyən etdikləri eyni mənalı söz-

lərdən bir neçə nümunəni nəzərdən keçirək:Çin dilində nqu/qiu öküz demək olduğu kimi, Sumer dilində də ona bənzər şəkildə Qu/qud öküz deməkdir. Çin dilində yet/nyitgünəş demək olduğu kimi, Sumer dilində dəud, utugünəş deməkdir. Çin dilində hek/hi-koku gecə-qara demək olduğu kimi, Sumer dilindəqr/qiq/kuku gecə və qara deməkdir. Çin dilində huk/ukgünəşli/gündüz deməkdir, sumer dilində də uq gündüz deməkdir. Çin dilində ki torpaq, dünya deməkdir, sumer dilində də ki torpaq və dünya deməkdir. Çin dilində kuan/kun/kon rəhbər, ağa, başçı deməkdir, sumer dilində Qun/u-qunu ağa/rəhbər, xanım, xanım əfəndi, deməkdir. (C.Ball and D.Litt. 1913, Səh. 2-4)

C.Ball və D.Littin yazdığına görə "Sumer dialektlərində tanrı anlamındakı Di. Qir və Dinqir adları sumer digər bir dialektində Dimer formasında ifadə olunmuşdur. Çin dilində isə tanrı adının açılışı T anq-li şəkildə ifadə olunur. İster sumer, istərsə də çin dilindəki tanrı adı qədim türklərin Tenqriadı ilə əlaqədardır". (C.Ball and D.Litt, 1913, Səh. 9)

On iki aydan ibarət təqvim, günü on iki bərabər saata bölməklə zamanı hesablamaq, heyvan adlarından ibarət zodiak təqvimi və astronomik müşahidələr aparmaq ənənəsi tamamilə sumer mənşəlidir.

Müxtəlif xalqların miflərinin sumer kökünə bağlılığı daha geniş xarakter almışdır. Orta Asiyadan başlayaraq Çin, Hindistan və Yaponiya da daxil olmaqla bütün dini inanclarda Göy və Yer tanrılarından və ya Yer üzünün Sumeru adlı göbəyində iki tərs piramida kimi qum saatına bənzər şəkildə bir-birinin üzərində duraraq bir-birinə bağlanan Göy və Yerdən bəhs edilir. (Z.Sithçin, 1993, Səh. 400)

(ardı gələn sayımızda)